

RAAMATUARVUSTUS

Eesti kristliku mõtteloo algus

Arvustus Arne Hiobi raamatule „Uusaja kristlikud mõtlejad”

Tartu, Johannes Esto Ühing, 2008, 110 lk.

Teoloogiaga tegelemise traditsioon taasiseseisvumise järgses Eestis on sama noor kui meie riik. Seepärast on mõistetav, et algupärase eestikeelse teoloogilise kirjanduse hulk on väike. Hiljuti täienes see ühe uue raamatu võrra, mille autoriks on EELK Usuteaduse Instituudi süstemaatilise teoloogia õppejõud dr Arne Hiob, kes on tele- ja raadioesinemiste kaudu tuntud ka väljaspool teoloogia ja kirikuringkonda.

Raamatu aluseks on dr Hiobi Eesti Televisioonis tehtud samateemalised saated (sarjas „Ajalik ja ajatu”), mis määravad ära ka raamatu vaatenurga ja sihtgrupi. Raamat on mõeldud kõige laiemale lugejaskonnale ning on oma suunitluselt rahvalalgustuslik – selle eesmärk on tuua uusaegne teoloogiline mõtlemine kõigi mitte-teoloogidest huvilisteni. Nii nagu kiriku eesmärgiks on vahendada kristlikku sõnumit kõigile inimestele ja sihtgruppidele, on teoloogia ülesandeks seda sõnumit igale ajastule mõistetavalt tõlgendada ja põhjendada. Seega lasub kirikul ja teoloogial kohustus edastada ja seletada kristlikku sõnumit ka nendele inimestele, keda ei rahulda üksnes emotsioonidele orienteeritud vagadus, neile, kellele on oluline usu intellektuaalne mõtestamine. Selles valguses on Hiobi raamat uusaja kristlikest mõtlejatest väga vajalik ja oluline. See teos aitab täita ühte lünka, mis senini on meie teoloogilises kirjanduses nõrgalt täidetud – raamat esitab esimese algupärase eestikeelse üldkäsitluse uusaja teoloogia vaieldamatutest suurkujudest ning nende varal ka Euroopa uusaegse teoloogilise mõtlemise

probleemidest. Seetõttu võib ehk isegi öelda, et Arne Hiobi raamat „Uusaja kristlikud mõtlejad” on novaatorlik ja teedrajav teos, mis märgistab uuema eestlaste kirjutatud Euroopa kristliku mõtteloo kirjutamise algust. Viimane on aga omakorda osa Eesti kristlikust mõtteloost.

Raamat vaatleb kümmet kristlikku mõtlejat, kelleks on **Immanuel Kant**, **Friedrich Schleiermacher**, **Adolf von Harnack**, **Rudolf Otto**, **Albert Schweitzer**, **Karl Barth**, **Rudolf Bultmann**, **Paul Tillich** ja **Karl Rahner**. Ei ole kahlust, et tegemist on uusaja kristliku mõtlemise vääramatute tippudega, kuid samas on mõtlejate valik – nagu autor ka ise tunnistab (lk 103) – ilmselt eeskätt raamatu (*resp.* selle aluseks olnud saatesarja) piiratud mahust tingituna paratamatult selektiivne ja seda võiks täiendada. Arne Hiob ise arvab, et sellesse loetelusse võiks lisada näiteks **Georg Wilhelm Friedrich Hegeli**, kellel oli palju teoloogilisi järgijaid (lk 103). Külalaps oleks ta nõus seda rida täiendama mõne teisegi raamatu viimases osas mainitud nimega (näiteks **Dietrich Bonhoeffer**, lk 106). Et uusaja kristlik mõttelugu ei ole sugugi lõpule jõudnud, võiks nimekirja veelgi laiendada, tuues sisse mõned teoloogid, kelle elu ja tegevus on ulatunud XXI sajandi algusesse või kes elavad ja tegutsevad tänaseni. Mõningad neist, näiteks **Dorothee Sölle** (lk 77) või **Wolfhart Pannenberg** (lk 107), on Arne Hiob ära märkinud ka oma raamatus. Ehk leiavad need kristlikud mõtlejad käsitlemist järgmistes raamatutes?

Kuid mitte kuidagi ei saa soostuda Arne Hiobi väitega, et „19. sajandi suurkujud pole praegu enam olulised” (lk 103). XIX sajandi teoloogiliste arengute põhjalik tundmine on vältimatu, et mõista XX sajandi teoloogilist situatsiooni (seda on mõistnud ka **Karl Barth** oma teoses „Die protestantische Theologie im 19. Jahrhundert” [„Protestantlik teoloogia 19. sajandil”]). Selleks ei piisa aga üksnes **Schleiermacheri** ja **Harnacki** seisukohtade tundmisest – olgugi, et tegemist on kahe väga mõjuka XIX sajandi kristliku mõtlejaga.

Hiobi raamatu vooruseks on analüüsitud teoloogide vaadete esitamise selgus, oskus tuua välja esmajärgulist vähemolulise hulga ehk autori anne teha suuri üldistusi. Raamatu vaieldamatuks tuge-

vuseks on seegi, et teoloogide seisukohtade tutvustamisel tugineb autor eeskätt allikatele, st teoloogide endi tekstidele, mitte sekundaarkäsitlustele, nagu seda populaarteaduslikus kirjanduses (mille hulka liigitub täpsetest viidetest hoolimata ka A. Hiobi teos) kahjuks sageli ette tuleb. Sekundaarkirjandust (sh eestikeelset) kasutab autor üksnes teoloogide vaadete kommenteerimiseks. Eriliselt tuleks rõhutada seda, et iga teoloogi käsitledes antakse ülevaade tema vaadete mõjust hilisemale ajale ning ühtlasi ka Eesti teoloogiale ja teoloogidele.

Kiiduväärse kõrval sisaldab Arne Hiobi teos ka mõningaid vaieldavusi ja puudusi. On ilmselge, et teoloogia- ja filosoofiaalaste eelteadmisteta lugejatele suunatud populaarteaduslikus raamatus tuleks püüda keerulisi filosoofilisi ja teoloogilisi mõttekäike esitada võimalikult lihtsalt. Sellega kaasneb aga alati oht neid mõttekäike liigselt lihtsustada ning just sellise lihtsustamise ohvriks on minu arvates langenud **Immanuel Kanti** epistemoloogia esitus lk 9jj. Nõustun autori väitega, et Kanti tunnetusteooria näitab inimliku tunnetuse piire (lk 10–11), kuid samas oleks autor võinud püüda kas või lühidaltki kirjeldada, kuidas näeb Kanti järgi välja tunnetusprotsess, kuidas on võimalik *teadmine*, mis ei sõltu meelelisest kogemusest ning mis kehtib paratamatult ehk apodiktiselt.

Problemaatiline on minu silmis seegi, kuidas Arne Hiob püüab teoloogiaajalooliselt määratleda **Rudolf Bultmanni**. Esmalt nimetab autor Rudolf Bultmanni kõrvuti **Karl Barthi**, **Emil Brunneri**, **Friedrich Gogarteni** ja **Eduard Thurneyseni** kui dialektilise teoloogia esindajat (lk 60). Seejärel ütleb ta Bultmanni iseloomustuseks: „Bultmann võttis kokku liberaalse teoloogia ja religiooniloolise koolkonna pärandi, interpreteerides seda dialektilise teoloogia, aga ka **Martin Heideggeri** filosoofilise eksistentsialismi vaimus” (lk 70) ning lisab, et Bultmanni „erinevust liberaalsest teoloogiast on väljenduste keerukuse tõttu raske fikseerida” (lk 74). Jääb mulje, et Hiob ei suuda Bultmanni kohta teoloogia ajaloos piiritleda. Samas näib, et kõige meelsamini sooviks Hiob Bultmanni liigitada liberaalse teoloogia esindajate hulka (seda on ta kinnitanud ka mitmetes eravestlustes). Selline määratlus ei ole aga minu arvates põhjendatud. Kõik dialektilise teoloogia esindajad on „pärit liberaalsest

teoloogiast” (Bultmanni väljend) ja sellega seotud – olgu siis selle eitamise (nagu Barth) või selle teatud osade väärtustamise kaudu (nagu Bultmann). Loomuliku jumalatunnetuse eitamine, Kristuse- ja Sõnakesksus ning Jumala tingimatu armu rõhutamine iseloomustavad Bultmanni kui dialektilise teoloogia ehedat esindajat ning radikaalselt luterlikku teoloogi. Seos eksistentsialismiga ei ole Bultmanni erijoon, vaid on ilmne ka teiste dialektiliste teoloogide puhul (juba Barth oli mõjutatud eksistentsialistide eelkäijast **Kierkegaardist**).

Raamatu puuduseks pean tööka, et see on mõeldud küll kõige laiemale teoloogiast ja filosoofiast huvituvale lugejaskonnale, kuid samas eeldatakse siin selliste filosoofide ja teoloogide nagu Spinoza, Locke'i, Berkley, Hume'i (lk 9), Šankara, Ramanuja (lk 43), Julius Kaftani ja Emil Schüreri (lk 29) vaadete tundmist. Lugeja meeleheaks võiks autor iga nimetatud mõtleja kohta lisada väikese kommentaari, mis minu hinnangul näiteks india filosoofide puhul (Šankara, Ramanuja) on möödapääsmatult vajalik. Sagedased nimede loetelud ilma lähema informatsioonita mainitud isikute kohta (nt lk 44) näitavad küll autori eruditsiooni, kuid mõjuvad konspektina.

Need on siiski vaid pisipuudused. Olen veendunud, et dr Arne Hiobi raamat „Uusaja kristlikud mõtlejad” on õnnestunud teos, mis rikastab oluliselt meie teoloogilist kirjandusmaastikku. Soovitan seda raamatut igale inimesele, kes huvitub teoloogiast ja kristlikust mõtteloost.

Jaan Lahe